

Primahaitu

Karlos Antruejo

Julene Azpeitia ipuin lehiaketa
1988

Zumaiko Udala

*enkar
txanpa*

Primahaitu

Karlos Antruejo

Julene Azpeitia 1. ipuin lehiaketa

1988

1. saria

Zumaiian Julene Azpeitia ipuin lehiaketaren 25. urteurrena ospatzeko egindako digitalizazioaren emaitza, 2012ko irailean.

© Karlos Antruejo (ipuinarena)

© Zumaiako Udala (argitalpen honena)

Laguntzailea: KUTXA

Xalisco, 1988.eko urtarrilaren 2an

Kultura eta Turismo Sailburu txit agurgarria:

Zeure eskutitzean eginiko eskariari erantzunez, hiri honetako Latinamerikar Estudioetarako Unibertsitateko artxiboetan buruturiko ikerketa eskergaren berri zehatza eman nahi nizuke, kasuaren garrantzia ulertzeko lagungarri izango zaizulakoan.

Aurreneko gutunean azaldutakoaren arabera, izkribua ezustean aurkitu nuen, gaur egun desagerturiko indiar hizkuntzei buruz neure doktorego tesirako datuak biltzen nengoelarik. Lehen unetik aurkikuntzaren balio historikoaz oharturik, zuzentzen duzun departamentuarekin harremanetan jartzea erabaki nuen, antzinako bidaiari eta konkistatzaile euskaldun honek lurralde basati eta ezezagunean bizitako esperientzia aberasgarriaren froga denboraren iluntasunean alferrik galtzen uztea pena handia bailitzateke. Beraz, zeure departamentuaren laguntza eta partaidetza ezinbestekotzat jotzen dut, geure Herriaren Historia barruan dagokion ohorezko lekua lehenbailehen eskura dezan.

Dena den, nahitaezko publizitatea egokiro erabiliz gero, zeure departamentuaren gidaritzapean egungo gizartean —eta batez ere, zenbait intelektual sektoretan— hain desprestigiaturik dagoen Ameriketako konkistaren kontrako irizpide eta iritziak aldatzen saia gaitezen, alderik humanistena erakutsiz.

Neure aburuz, izkribuaren orijinaltasuna bere balio etnologikoan datza, hain zuzen ere. Konkista garaiko indiar munduaren lehen eskuko kronika baita, orduko herri batzuen bizimodu eta usadioak —tamalez dagoeneko desagerturik— ezagutzeko modukoa.

Beste aldetik, huts egiteko beldurrik gabe esan dezakegu, berau indiar munduaren aurreko kronista euskalduna dugula; eta bera horretaz kontziente ez izan arren, konkista garaiko Historiaren atal garrantzitsuenetariko baten lekuko eta protagonista izateaz gain, kontatzaile aparta suertatzen da; eta aspektu hori litzateke, goraipatu beharko genukeena.

Honez gero, hasiera batean bere identitateaz eta sortze urteaz zenbait zalantza izan bazen ere, memento honetan datu horiek segurtasun osoz ezagutzen ditugu jaiotze agiriari esker. Egia esateko, ez nuen lortzeko zailtasun gehiegi izan. Izkribua bere herrikide Diego de Basterretxeri zuzenduta dago, eta jakin bagenekien pertsonaia hau Ajostiakoa zela.

Sortze urteari dagokionez, izkribua idatzi zuenean hogeita sei urte zituen — bertan aipatzen denez— 1528.eko urtean, beraz, 1502an jaio zen.

Ajostia herriko egungo erretoreak hala egiaztatu zidan eliz artxiboetan ikertu ondoren, bidalitako gutunaren fotokopian ikus daitekeenez.

Izan ere, izkribua irakurtzerakoan, azalpen hauek proposatutakoaren funtsa hobeto ulertzeko baliagarriak izatea espero dut, geure Herriaren Historiaren onerako.

Xabier F. Bastarrika

Ajostia, 1987.eko abenduaren 16an

Ene jaun Xabier F. Bastarrika, EHUko irakasleari:

Ene jaun maitea, honen bidez zeure eskaria ahal bezain ongi betetzen saiatu naizela adierazi nahi nizuke, geure Herriaren izen onarentzat neure aportazio txikia lagungarria izan daitekeelakoan.

Beste aldetik, Jainkoaren gloriarako hainbeste lan eta ezbehar pasaturiko herriko seme horren fama eta ohorea zabaltzeari bidezkoa deritzot. Hori dela eta, geure parrokiaren artxiboetan buru belarri ihardun nuen, zerorrek eskatutako datuak kausitu arte.

Hala ere, aitortu behar dut, hasiera batean 1502. urteari zegokion erregistro liburua beste hainbeste bezala denboraren poderioz galdurik izateko beldur nintzela, baina Jainkoari esker ez zen horrelakorik gertatu, sitsak eta hezetasunak beren lana egin arren.

1502.eko urtean erregistraturiko jaiotzen artean zera irakur zitekeen:

"Juan de Goikoetxea: Filium legitimun Sancho de Goikoetxea el Leonor de Berandio, conjugum, incolaraum oppidi de Ajostia"

Parentesi artean, erdi ezabaturik, baina irakurtzeko moduan:

"Goikoa baserrikoa"

Zeure gutunean aipatzen zenidan legez, izkribua Juan de Agostia izenarekin sinatuta dago, baina hori XVI. mendean gauza zeharo normala zen, abizen edo deitura toponimikoa erabili ohi baitzuten.

Dena dela, gizon ohoretsu eta prestu horren izenak merezitako lekua eskura dezan espero dut, Jaungoikoak hala nahi izanez gero.

Zeure zerbitzari umilena eta obligatuena

Jose Maria Lertegi, Ajostiako erretorea

Diego de Basterretxe, Espainiako Erregeren kapitainari:

Mundua mundu denetik gizasemeok gertaera anitz harrigarrietan betiere protagonistak izateko aukera izan dugu, geure ekintzez lainko eta Erregeren ospe eta loria handitzeko. Baiña, ba al da, ordea, Mundu Berriaren deskubrimenduan parte hartzea baiño ohore handiagorik? geure Erregeren majestason eta boterea edo geure lainkoaren izen ona zabaltzeko dugun

parada aproposarekin? ez jauna! Eztut uste munduaren historian zehar iharduera honetan sarturik gauden bezain sortedunik izan denik, ez Alejandro Magno, ez eta Julio Caesar ere; haien xedea etsaiak garaitu, birrindu, uztarpetu, menperatzea baitzen. Geurea, oster, jende basati honen arima salbatzea eta lurralde fedegabekoak lainkoarentzat eskuratzea. Eta ba al da hori baiño zerbitzu garrantzitsu eta hobeagorik? Hargatik beragatik, sartu nintzen bentura honetan; hala neure aurreko nario eta bekatuentzat lainkoaren barkamena lortuko nuelakoan, baiña antza, oker nenbilen, aurkitzen naizen egoera mingarria kontutan hartzen baldin badugu. Haatik, ez naiz kezkatzen, ez naiz berantesten, geure lainkoaren handitasunean sinesten baitut eta, jakin badakit, berak eztuela semerik lagatzen, ez eta egoera tamalgarrienetan ere. Horrexegatik eztut oraindik esperantza galdu, baiña zinez diotsut, eztakidala noiz arte indarrak izango ditudan. Horren kariaz, zeure laguntza eskatzen ausartu naiz, ezpaitut hemendik ateratzeko beste ahalbiderik ikusten. Eta herri berberekoak garenez gero, zeure sorospena eztidazula ukatuko esperantzan. Badakit elkar eztugula ezagutzen —adin diferentziagatik eta aspaldidanik herritik urruntzeagatik elkar ezagutzeko aukerarik eztugu izan—, baiña zeure trebetasun, iaiotasun eta famaren berri nigana heldu denez, Espaiñiako Erregeren kapitaiña zaren aldetik, zeure faborea apalki eta umilki eskatzen dizut, herkide bati ukatuko eztiozulakoan. Geratzen zaidan esperantza apurra iraungi baiño lehen, azken entseiua egiteke ezin utzi, zeureganako konfidantzak antsiaturiko fruitua erdiesteko indarra ematen baitit. Hargatik, eta ez beste edozergatik, zutaz fido naiz. Jakin badakit hemendik ateratzeko zeure esku dagoen guztia egingo duzula, zaldun eta kristau zintzoen eginbeharrak ohoretsuena perilean edo zoritxarrean linburtuari beren laguntza eta kontsolamendua ematean baitatza. Eta zeu zara —jaun dohatsua— Don Antonio de Mendoza, Espaiña Berriko lehenengo erretorde aurrean neure alde hitz egin dezaken presuna bakarra. Eta gero neronek ere lainkoaren graziarekin eta zeure arartekotasunarekin batean, neure salbaziñoa erdietsiko dudala. Lainkoak halaxe nahi izanez gero. Baiña, ordea, horrelakorik gertatzen ez bada, neure bekatuengatik izango bide da, eta kasu horretan zeharo etsirik nagoela aitortu behar. Zeren jakin badakit, geure lainkoak amoreagatik hala aritzen dela eta lurrean geure sufrimendua areagotzen badu ere, heriotzeko orduan bere ondoan pagu eta kontent hartzen omen gaitu. Aita anker eta bihozgabeak soilik bere seme-alabak abandonatzen ditu, baiña geure Jaun Guztiahalduna bihozbera eta urrikalkorra izanik, semerik maitatuena —Jesus Christo bera— lurrera bidali zuen bekatoreak salbatzeko. Bada, ez naiz penetan, neure oraingo egoera deitoragarria lainkoaren borondateari zor zaiola baitakit, eta bera maitagarri eta justua denez, bere zerbitzari eta seme-alabentzat onena nahi omen du. Alabaiña, indiar sinestegabe hauen artean hilko banintz, purgatorio honetan neure bekatuak garbitzea nahi duenaren frogarik argiena litzateke. Eta hala balitz, ez nuke zigor edo gaztigutzat hartuko, penitentziatzat baiño, neure bekatua itzela izan baitzen, eta nolako bekatua halako penitentzia. Orain arte lainkoa eta biok horren jakinaren gainean geunden, baiña Herioa gertu dagoen honetan, konfesatzeko beharra sentitu dut, eta geure lainkoak heriotzeko orduan bere eskumara eramango nauela dakidan arren, lurrean ere neure hoben eta arrazadurak garbitu nahi nituzke. Hori dela eta, zeure laguntzaren zain geratzen naiz, konfesiñoa behar bezala egin ahal izateko eta oraingoan falta zaidan sosegua eskuratzeko. Neure bekatua —jaun prestua— larrietariko bat izan zen, eta barkamenik ez erdiesteko beldur naiz. Lagun hurkoa hiltzea bekatu mortala izaten da, eta

absolbaziñoa hartzeke hiltzekotan, nireak egin du. Hori da, hain zuzen, neure baitan daramadan ezabatezinezko makula; presuna bat hiltzeagatik. Eta ez Eliza Sainduak onesten dituen hilketak bategatik —norberaren burua defendatzeko edo gerran gertatutakoak—, haragiaren apetitu desordenatuengatik baiño. Eta lainkoaren ordenantza edo manamenduek esandakoaren arabera, hiltzea bekatu mortala izaki, haragiaren plazerengatik hiltzea bekatu askoz ere larriagoa omen da. Horretan geure lehenengo gurasoek —Adan eta Eva— buruturikoa berpizten baita. Bai jauna! Emakume maltzur baten faborengatik hil egin nuen eta lustiziaren hosinean ez erortzeko, neure etxe, senide eta ondasun guztiak lagatu behar izan nituen, geure arbasoen lurra eta jaioterria uztera beharturik, eta ez tut bueltatzeko inolako esperantzarik. Apika, neure pena eta koitaz jabetzea zeuri ez dagokizula pentsatuko duzu, baiña segur egon, une goibel eta triste hautan beste norbaitek neure ezbeharra konpartitzen duela jakiteak bekatuaren zama arintzen eta bihotzeko dolorea sendatzen laguntzen dit —ukendu sendagarria bailitzan— halaber neure izpirituari kontsolamendu apur bat ekarri ere. Sarritan ekintza deitoragarriak kontzienteki burutu ez arren, lainkoaren nahiz lustiziaren aurrean erantzule eta errudunak gara eta, beraz, nahitanahiez ordaindu behar dugu; baiña izukaitz edo bipila eztenak ihesari ekin ohi dio pagamendua egin aurretik. Hala egin nuen nik bederen, makur edo gaiztoa ez banintzen ere, ezpainuen adorerik izan lustiziarekiko zorrak garbitzeko. Hegoalderantz abiatu nintzen bihotzean pena eta atzean lustiziaren morroiak neramatzalarik. Egun larriak izan ziren haiek, heriotza edonon somatzen bainuen eta nahigabeturik, atsekabeztaturik bizi nintzen, non ezkutatu jakiteke, lurralde arrotz eta estraiño hartan. Eta —jaun ohoretsua— beharrianak estutzen duenean, gizasemeok edozein gauza egiteko gai izanik, mementu larri hartantxe geratzen zitzaidan aukera bakarra ongi probetxatu nuen. Eta neure krimenaren ordainetan belarriak galdu baiño lehen, Ameriketarantz abiatzear zegoen itsas armada batetan enrolatu nintzen, atzerriratzeko untziratu hiltzaileei eginiko promesaren arabera, neronek ere —deskubritua izatekotan— indultoa lortuko nuen ustetan.

1527.eko ekainaren 17an Sant Lúcar de Barramedako portutik Pamphilo de Narváez gobernadorearen itsas armada atera zen, Palmas ibaitik Florida muturrerainoko probintziak deskubritu, konkistatu eta gobernatzeko Espaiñiako Erregeren aginduz, gaizki ekipaturiko bost barkutan banaturik seirehun bat lagun gindoazen, alegera eta pozik —neu ere kontent atzean utzitakoa kontutan harturik— geure helburua lainkoaren eta Erregeren loria eta ospea lurralde berrietan barreiatzea zela jakin bagenekielarik.

Saltés izeneko barra bistatik galdu bezain fite, Madera irlitera ezohizko bidetik abiatu ginen barku etsaiarekin topo ez egitearren, eta handik Canarias irlalara, zenbait hornizoiña eskuratzeko asmoz. Geroago Hegoalderantzako norabidea hartu, Ekuador edo equinocial lerro azpitik Mendebalderantz jotzeko, Espaiñola irla Iparrmendebaldean genuela.

Egun batzuen buruan Cabo Verde irlen parean geunden —behinola "Gorgodes" edo "Hespérides" izenekoak—, baiña zinez diotsut eztakidala izen horren arrazoiña, berderik ezpaita inondik ere antzematen, lehortasun eta antzutasuna baiño. Guztien artean idorrena zen "Buenavista" izeneko irlara zenbait txalupa bidali genituen gatzaz eta ahuntz haragiaz hornitzeko, bertan abere horietarik milaka baitzebiltzan.

Irla hartara Portugaleko legendun guztiak sendabide bila joan ohi dira eta hango bizilagun batek kondatutakoaren arabera, udako hiru hilabetez

Ethiopiatic hara errutera doazen dordoken haragia jaten eta beraien odolaz anitzetan gorputzak igurtzen, legena sendatzen omen dute.

Irla haietatik partidurik, bidaia nahiko atsegin eta lasaia —ekaitz batzu salbu— izan genuen. Sancto Domingo irlara heldutakoan, berrogeita bost egun bertan eman genituen probisioneak eta mantenuak —zaldiak bereziki— eskuratu artean. Geutariko ehun eta berrogeik baiño gehiagok portu hartan geratzea erabaki zuten, hango bizilagunek eginiko promes eta eskaintzez konbentziturik.

Beranduago Cubako Sanctiago portura bideratu ginen, jende, zaldi eta arma gehiagoz armada hornitzeko. Portu horretan, irla berbereko Trinidad hiriko biztanlea zen Vasco Porcalale izeneko batek, gobernadoreari zenbait hornizoiña eskaini zion, handik ehun lekoetara zegoen hiriraiño bila joateko baldintzapean. Gobernadorea armada osoarekin haratu zen, baiña Cabo de Sancta Cruz izeneko portu batetara ailegatzean, bertan gelditzea eta hornidura bilatzeko bi barku bidaltzea otu zitzaion.

Bi unti haietariko batean nengoelarik, patuak edo zorigaitzak neu ere Trinidad porturairiño joatea nahi izan zuen, geroan suertatuko zen ezbeharraren partaide izan nendin.

Geure kapitaiña —Pantoja izenekoa— Vasco Porcalle zaldunarekin mantenuen bila abiatu zen. Bien bitartean, pilotoek ahalik eta lasterren handik urruntzeko gomendioa egin zuten, portu hura arriskutsuegia zela eta barku ugariak galtzen zirelako aitzakiaz.

Hurrengo egunean eguraldia zakartzen hasi zen. Kapitaiñari abisua bidali genion lehenbailehen bueltatzeko, barkuak galtzeko peril itzela baitzegoen.

Erauntsia gogortzen eta lazten zihoan neurrian, geure kezka eta larritasuna ere areagotzen ziren. Hego haizeak bortizki jotzen zuenez, alde aurretik kapitaiñak gomendatutakoa konpilatuz, portu arriskutsu haratik aldendu ginen jende eta zaldiak, bederen, salba zitezen.

Ekaitz eta peril haietan gau osoa eman genuen, habarrots izugarria, eta ahotsen zirudien sekulako durrunda, eta kaskabiloen zaratotsa, eta txirulena, eta danboliñena, bai eta beste instrumentuena ere, nonnahi entzuten zirelarik. Haizea biziagotu zen eta olatuak espantagarriak ziren; alde guztietatik zetozen, eta untzien ibilera oztopatzen zuten, haien kontra lehertuz, gainaldeak ur eta aparrez betez. Haize zirimolak untiak ziak desmenbratu zituen, masteria zeharo birrinduz eta bakoitza bere aldetik eraman zuen, esperantzari gabe, hiltzeko izan ezik.

Gauaren iluntasunean beste barkuaren argiak gugandik gero eta urrunago begiztatu genituen, begi bistatik olatuen artean desagertu arte.

Eztzen begirik itsasoa behin ere hain garaia, itsusia eta aparrez beterik ikusi zuenik. Haizearen norabide aldakorragatik ezin genuen untiya gobernatu. Itsasoa odolezkoa zirudien, galgaraka, sutan egongo bailitzan. Zerua eztzen inoiz hain ikaragarri ikusi, gori gori, Infernuko labearen gisa. Tximistak eta oinaztargiak zerua urratzen zuten, dena dardaraka jarriz, eta beraien indarkeriaz barkua birrinduko ote zela beldur ginen. Bien bitartean euria gogotik ari zen, uholdeka. Belak arras zarrastaturik zeuden eta aingurak eta xarziak galdurik, hala nola txalupa eta hornizoiña ugari.

Beste erauntsi eta ekaitzak pasatuak genituen, baiña ez horren bortitzak, ez eta espantagarriak ere. Geutariko batek erromesak botatzea proposatu zuen, eta gainerakoek onetsi ondoren, promes egin genuen aukeratuak, guztion izenean, erromeria konpli eta bete zezan.

Lehorreratu orduko Ama Birginaren deboziozko edozein elizan bere ohorez meza bat esanarazteko erromesa ukeratu genuen, halaber heldu ondorengo lehen ostirala barauan igarotzeko promes egin ere.

Promes eta botu orokor hauetaz gainera, nork berak bere promes partikularra egina zuen, denok geure burua galdutzat jotzen baikenuen. Eta kasu askotan elkarri konfesiñoa ere egina genion. Guzti horren ondorioz, jendea zeharo nekatu eta ahiturik zegoen, eta egoera mingarri hartatik ateratzeko hiltzea nahiago zuen.

Untzia noraezean zebilen, haize eta olatuen nahierara, aspaldidanik bela eta mastak galduta eta lema bere errotik erauzita. Hiru uhaga, lapikoak, upelak eta jende guztiarekin ari ginen barkura sarturiko ura kanporatu nahiean, baiña alferrik. Ustekabean barkuak hondoa jo zuen eta broma delako gaitzaren eraginez egurra usteldurik eta zulaturik zegoenez —abaraska moduan— birrintzen hasi zen. Norbera —ahal zuen eran— salbaziñoa bilatzen saiatu arren, geutariko ugari uretan betirako galdu ziren.

Olatuen arteko burruka da, une estu haietako neure oroitzapen bakarra. Neure onera itzultzerakoan, hondartzan nengoen. Eztzen inondik ere inor bizirik ikusten, ez eta soinurik aditzen ere, itsasoaren murmurioa salbu. Itsas ertzetik noraezean ibili nintzen, neure lagunetariko inor topatzeko esperantzaz. Bi gorpu aurkitu nituen, harkaitz kontrako kolpeengatik arras desitxuraturik. Han-hemenka naufragioaren hondakinak ikus zitezkeen, hondartzatik barreiaturik. Inor bizirik aurkitzeko etsitzen hasia nintzenerako, zuhaitz artetik nigana hiru lagun etortzen begiztatu nuen. Hiru hauexek: Toledoko Lope de Valdivieso, Béjarko Alonso Ruiz eta Zafrako Gonzalo Palacios. Postu egin ginen elkar ikusteaz eta Salve Regina eta beste prosak ere esan genituen lainkoari eskerrak emateko.

Ikusitako eta igarotakoagatik nekatu eta penaturik egon arren, beste lagunen bila joatea erabaki genuen, lainkoa lagun.

Lurralde hura zaila eta gaitza zen ibiltzeko, baiña itzela bistaz gozatzeko. Mendi altuan eta zuhaitz harrigarriak nonnahi; haietariko ugari lurrean zeutzan, tximistak jota. Ibilera oztopatuz, eta pasatzeko inguru haundiak eman eraziz. Aintzira eta padurak ere ugariak ziren, igarobide zailkoak, zuhaitz eroriaz beterik baitzeuden, lur haietako ekaitz gogorren froga.

Trabaillu hauetan geundelarik, burruka zarata beldurgarria heldu zitzaigun, eta ondo ezkutatuta, geure begi aurrean ikusitakoak txunditurik eta ikaraturik utzi gintuen.

Naufragiotik salbaturiko geutariko batzuk indiarrekin liskarrean ziharduten. Zuhaitz atzetik geziak jaurtikitzen zizkieten, eurrez jendea hilez, geureok ezpaitzuten beren burua defendatzeko indarrik. Lainkoak barka gaitzala! Ezkinen geure lagunak laguntzeko mugitzen ausartu, horrela egitekotan amaiera berbera izango genuela jakin bagenekien eta. Hargatik beragatik, sarraskiaren lekuko izan ginen, ekiditeko modu edo ahalbiderik gabe.

Indiarrak —beraiena egindakoan— joan orduko, hildakoei hurbildu gintzaizkien beraien identitatea ezagutzearren. Gorpuak geziz josirik zeuden, eta kristauetariko batzuk arma onak eduki arren, eztziren nahikoa izan eraso eragozteko, geziak jaurtikitzeko zuten modu trebe eta indartsua ikusirik. Zangoaren lodierako haritzak geziz zeharkaturik aurkitu genituen, esandakoaren froga.

Hango indiarrak gezi jaurtikitzaileak ziren, oso garaiak eta larru gorritan zebiltzanak; eta urrutitik ikusita diganteen antza zuten. Argalak, zaluak, indartsuak eta trebeak.

Erabilitako arkuak besoaren lodierakoak ziren, hamar-hamabi zehekoak, eta berrehun urratsetako distantzietatik eztzuten huts egiten.

Bada, handik berehala alde egin genuen, geure lagunak lurperatzeke, indiarrek gu ere hiltzeko beldurrez. Harrez gero, segurtasun osoz bagenekien Florida kostaldean geundela eta, beraz, Pamphilo de Narvaez gobernadorearen itsas armada bila bideratu ginen, laster berarekin topo egingo genuelakoan.

Ezkeneraman jatekorik ezer, arto ale bakan batzu izan ezik. Bidea neketsua eta gaitza izanik, ezkenekien zer erremedio erabili hori samurtzeko. Egunero gaixotzen ginen eta penagarria zen benetan, geunden beharrian eta sufrimenduak ikustea. Horregatik heriotza besterik ezkenuen espero, lurralde hartan suerta zitekeenaren posibilitateak berebiziko mina ematen bazigun ere.

Trabaillu haietan hasberriak ginenez, nekeaz gain, gosez hiltzear genbiltzan. Horrela lekua ugari korritu genituen, itsas areazko banku zabaletara ailegatu arte. Belaunetaraiño uretan sarturik, aurrera bideratu ginen, ostratzar gainetik zapaltzen eta oinetan ebakidura eta zauri mingarriak jasotzen.

Ostrak nonnahi zeuden, baiña perlarik gabekoak. Horren zergatia eztut ezagutzen, horretarako oraindik sasoirik egokiena eztzenaren susmoa hartu arren. Itsasoan sarturiko zuhaitzetan ere ostra anitz atxekita kausitu genituen, eskola irekirik, hostoetatik eroritako ihintza errezibitzeko moduan. Pliniok "Catholicon"-ean aipatutakoaren arabera, ihintz tantek perlak sortarazten dituzte. Hargatik beragatik, sasoiak izan dadinean —maiatz edo ekain inguruan— eztela toki miresgarri hartan perlarik faltako deritzot. Dena dela, lainkoari eskerrak, ostra haien haragiaz gosea nolabait asetzea lortu genuen, ez oster, egarria.

Hiru egunak ziren ur tantarik dastatu gabe generamatzanak eta egarria sekulakoa izaki, beste ezer hobeagorik ez zegoenez, gezala edateko premian aurkitu ginen. Baiña hobe halaxe egin ezpagenu, Bójarko Alonso Ruiz deblauki larritu eta hil egin baitzitzaigun.

Geunden leku malkorra eta handik onik ateratzeko itxaropen gehiegi ezkeneukanez, geure lagun zenari bihotzean pena haundiz lurra eman ondoren, aurrera segitu ahal izateko indarrak berreskuratu arteraiño bertan gelditzean —egarriz hiltzeko zegoen arriskuarekin— ala laguntzaren bila bideratzeko egokitasunaz eztabaidatu genuen denbora luzeaz. Guztion nahia eta desira handik partitzea izanda ere, hain ahul eta flako geunden, ezkenuela mugitzeko gogorik.

Geure gorputzaren hezurak errazki zenba zitezkeen, horren argalak ginela, eta hildakoen antza geneukan, heriotzatik bizitzatik baiño askoz

gertuago geunden eta. Aspaldidanik arto ale erre batzu baizik ezkenituen dastatuak eta sasoi hartan zegien hotzarekin erdi biluzik genbiltzanez gero, geure azken ordua ailegatzeaz zegoela edonork pentsa zezakeen.

Su haundia piztu genuen nolabait berotzeko eta sutondoan uzkurtuta geratu ginen, geure lainkoari gutaz urrikatzeko eta geure bekatuengatik barkamena eskatuz, negar zotinka, ez soilik norberaren egoera mingarriagatik, besteena ere ikustean baiño.

Gertaera hauexek laburki kondatzen ditut, pasaturiko travaillu, koita eta ondiko guztien berri zehatzik emateko beharrik eztagoela uste baitut. Eta bestalde, jasandako ezbeharrak erremediatzeko genuen esperantza eskasa kontuan harturik, nor berak bertan sufritutakoa imajina dezake. Baiña geure lainkoak une larrietan ere bere faborea eta ontasuna erakutsi ohi ditu eta desesperantzan lagatu beharrean, indiarren bitartez salbaziñoa bidali zigun.

Iguzkia itsasaldetik desagertu orduko, oihan ilunetik indiar multzoa atera zen, berrogeiren bat lagunez osaturik. Gugandik ehun pausoetara paratu ziren zelatan. Aurpegiak kolore gorri tindaturik eta eskuan arkuak zekartzatelarik. Gezi jaurtikizailleak izaki, eztzuten bestelako armarik, arku eta geziak izan ezik, trebetasunez maneiatzen zituztenak.

Haietariko batzuk bularra alderik alde zulaturik zeukaten —beste batzuk, aldiz, biak— eta zulotik bi zehe t'erdiko luzerako eta bi hatzamarretako lodierako kaiñabera bat sarturik zeramaten. Beheko ezpaiña ere zulaturik, hatzamar erdiko lodierako kaiñabera mehe batek zeharkatzen zuelarik. Ile adatsa sorbaldetaraiño eta mundura jaio bezalaxe larru gorritan zebiltzan. Garaiak eta sendoak izan arren, ikara eta beldurraren eraginez, diganteak zirela iruditzen zitzaigun.

Geure artan eitzegoen inork bere burua defendatzeko griñarik edo ahalmenik zuenik. Horrexegatik keiñuz eta aieruz hurbiltzeko eskatu nien eta elkar adiskidetzearren, kuentak eta beste hainbat purtxileria haien artean banatu nituen. Jasotako guztia usaintzen zuten beren onospena eman aurretik. Horrela kristalezko kuentaz eta kaskabiloz aberats bihurtu ziren. Jarraian, haietariko bakoitzak gezi bana eskaini zidan adiskidetasunezko frogatzat.

Suaren inguruan geure konpaignian eserita, arrainki eta urpetik eskuratu ohi zituzten intxaur moduko sustriak jateko ofrendatu zizkiguten. Indiar haiek pairaturiko zorigaitzaz jabetzerakoan eta aurkitzen ginen miseria gorria ikusirik, dolore eta pena haundiz, ozenki negarrez hasi ziren, beren lantuak urrundik aditzeko moduan. Halaxe ordu erdi bat baiño gehiago eman zuten eta hunkigarria zen, bentan, gizon zakar eta arrazoi gabeko haiek guregatik isuritako malkoak hain egiazkoak zirela egiaztatzea. Azkenik negarra sosegatutakoan, beste kristauei indiar haiekin joateko proposatu nien; baiña Espaiña Berrian egondako Lope de Valdiviesok horrelakorik ez aipatzeko ere gomendatu zuen, beraien etxeetara eramatekotan idoloen omenez sakrifikatuko gintuztelako aitzakiaz. Alabaiña, irtenbiderik ez, eta beste edozein bidetik, ostera, heriotza seguruago eta gertuago genuenez, lagunaren gomendioa ez nuen aintzakotzat hartu eta indiar haiei beren etxeetara faborez eramateko erregutu nien. Haiek neure eskaria kontent eta pozik onartu zuten eta batzu, egurketa eginik, nahiko urruti zauden etxeetara abiatzen ziren bitartean, geu gainontzekoekin sutondoan geratu ginen eguna argitu arte.

Egunsentiarekin batera, besotan harturik, korrika eta presaka —lurra zapaltzeko kasik aukerarik eman gabe— eraman gintuzten. Aurretik joandakoek bidean laupabost su haundiak tarteka piztuak zituzten geutariko inor bidaian hotzez zorabiatu edo holtzeko beldurrez. Su bakoitzean geldialdiak egiten gindoazen eta gorputzak berezko indarra eta berotasuna berreskuratu bezain azkar, hurrengoraiño jotzen genuen.

Etxearen parera ailegatzean, gizonezkoak errezibitzeko atera zitzaizkigun, aldeztu aurretik geure etorreraren berri baitzeukaten. Geroxeago, kantu eta irrintzi artean, beraien emazte eta seme-alabak ekarri zituzten ikus eta uki gintzaten. Hauexek oin eta eskuetan mun ematen zizkiguten zerutik etorritakoak gien ustetan.

Geuretzat bereziki eraikitako lastozko etxe batera bildu ginen su ugarien bueltan. Orduan, dantzatzen eta gau osoan zehar iraungo zuen festa itzela egiten hasi ziren, baiña geuk ezkeneukan plazerrik, ez festarik, ez eta logurarik ere, geure sakrifiziñoaren aiduru baikeunden.

Haatik, biharamunean tratamendu atsegina opa ziguten eta horren ondorioz hein haundi batetan lasaitu egin ginen eta, era berean, sakrifiziñoari beldurra galdu genion.

Indiarren herria hogeiren bat etxez osaturik zegoen. Eraikin zabalak ziren, gutxi gorabehera berrehun pausotakoak; solairu bakarrekoak eta egurrezko zutabe garai baten inguruan zerriaz eta kaiñaberazko gapirioz eraikiak. Etxe bakoitzean hogeita bost presuna baiña gehiago sar zitezkeen, askotan bizpahiru familien kideak nahasirik bizi zirelarik. Barruan zenbait su beti piztuta zeukaten, keak sorturiko giro arnagaitzari jaramonik egiteke.

Herrixka oihan zarbatsu eta mendi sastrakatsuen arteko lautadan kokatuta zegoen. Baso agerrunetan artatzak eta kubi edo barazki ortuak landatuta zituzten.

Lurralde hura joria eta emankorra da, orain arte munduan ikusitakoaren antzik eztena. Belardi, larre eta soroak ezin oparagoak dira, baiña ene aburuz —jaun prestua— askoz naharagoak liriateke jende argia eta arrazoikoak lur haiek populatuko balitu.

Kostatik herrixkaraiñoko lurraldea laua da gehienbat. Moeta ugarietako zuhaitz eta arbolak daude, fruitu eta usain zoragarrienak; intxaurrondoak, zedroak, ereiñotzak, haritzak, piñuak, arteak, palmondo baxuak, liquidambar edo okozol izenekoak eta beste hainbat niretzat ezezagunak. Eta horrek —jaun ohoretsua— pena ematen dit, ballotsuak direla baiteritzot.

Han-hemenka, aintzirak eta padurak barreiatuak; zabalera eta sakontasun desberdinekoak, baiña, gehienetan, igarobide zailekoak eta arriskuz beterikoak; hondar mugikorak eta sugeak nonnahi.

Animaliak eurrez aurki daitezke; oreinak, hartzak, erbiak, untxiak, lehoiak eta beste piztiak, haien arteko kuriosoena kumeak tripa aldeko poltsa batean daramatzana izanik.

Hegaztiak ere eztena falta: antzarak, ahateak, eperrak, ahate errealak, koartzak, arranoak, miruak, saiak, mirotzak eta espezie askotakoak.

Baiña, dirudienek, lurralde horretako ondasun eta aberastasuna eztena soilik orainarte deskribatutakoan.

Behin, kasualitatez, indiar batek zeraman urrezko belarritakoaz erreparatu nintzen eta bere sorburuaz galdeturik, handik lekoa askotara, "Apalache" deitzen dioten lekuan, urre anitz eta geuk estima haunditan dugunetarikoaren kantitate itzela omen zegoela aitortu zidan. Lurralde haren kokapenez argibide gehiago eskatu nizkion eta mendebalderantz, lur garaietarantz, seiñalatu zuen.

Kondatu bezalaxe, bertako mendiak urrezkoak ziren hango bizilagunek mea bahezatu eta sutan urtu ondoren, lingoteak eta beste eskulan miresgarriak egiten zituzten, apaingarri gisa sudur, belarri, lepo, beso eta bernetan zeramatzenak. Haatik, hara ez joateko konbentzitzen ahalegindu zen, hango baso eta oihanetan izaki arraro eta izugarriek bizilekua zutela aitzakituz. Eginiko deskripziñoaren arabera, gizaitxurakoak izan arren, begi bakar bat eta txakur muturra zeuzkaten. Gizajaleak omen ziren eta presunarik harrapatzekotan, lehenengo lepamoztu, gero odol guztia xurgatu eta azkenean sexu edo natura ebaki egiten zioten. Neronek pentsatu nuen animalia basatiak edo piztiak bide liratekeela, baiña indiarren hizkuntza ez nekienez, sarritan ezkenion elkarri ondo ulertzen edo esandakoaren kontrakoa ulertu, Hargatik beragatik, —jaun ondratua— meategien kokalekua topaturik, urrea errazki eta aise eskura genezake oso merke edo dohain. Aipaturiko izaki ikaragarriak dagokienez, eztago kezkatzeko beharrik, indiar haiek sineskeriazale amorratuak eta gezurti iaioak baitira. Seguraski beraien etsaiak ikartzeko asmakizunen bat izango da eta estutu euste, fededunok deabrukeria horien beldur izan behar garenik. Hala ere, halaxe ezpalitz, egokiro armatutako konpaiña bakar batez aski litzateke menderatzeko, Espaiña Berriko lurretan balentria harrigarriagoak gizon gutxirekin burutu ditugu eta. Bada, ezugu lur aberats haiek gureganatzeko aukera galdu behar, urreez gain, hantxe dauden probetxuzko gaiak eta beste aberastasun guztiak Espaiña Berriko Erregeren menpean gera daitezten. Eta gero geure erregek, lainkoaren laguntzarekin batean, konkistatutakoa behar bezala defendatuko duela, ezei arrotzik ere —kristau eztenak, bereziki— bere eskua ez sartzeko, horixe ezpaita amordek zaindu beharreko semea.

Hementxe beste mundu berri bat dauka lege katoliko saindua zabaldu eta gorestekoa, —azken finean, kristau dotrinarako loria eta laudorioa lortzea genuen xede eta helburu— horretarako berebiziko agudezia, trailla eta abilezia beharrezkoa izan arren.

Hauxe kondatzen baldin badut, gizaseme guztiok ohi dugun gauza berri eta ezezagunak ezagutzeko irrikaz aparte, geroko etorkinek hementxe aurkituko dutena jakin dezaten besterik ezta.

Hasieran indiar haiek tratamendu ona emanik ere, —zerutik etorritakoak ginela eta gaztiguaren beldurrez edo— laster zoritxarraren ondorioz geure zortea zeharo aldatu zen.

Behin, urdaileko minak jota eurrez hiltzen hasi ziren. Gaitza nondik zetorkien eztzekitzenez eta sendatzeko erremediorik aurkitu ezinean, aztikeria baten bidez hiltzen genituela pentsatuz agian, gu garbitzea erabaki zuten ustez merezitako eskarmentua emateko asmoz. Apalachearena kondatu zidan agureak geure alde hitz egin zien, hiltzeko ahalmena baldin bagenu, gaitzontzekoak ere akabatzeko gaitasuna izango genukeela esanez eta hobe bakean uztea. Lainkoari eskerrak, besteek aholku eta eritzi haiek onartu zituzten, mendekuari uko eginez.

Horregatio, harrez gero, geurekiko tratamendu eta harremanak zakartzen joan ziren eta tratu txarrak ugaltzen. Esklabuak bezalaxe lan egiten behartzen gintuzten, baiña ez tute, sekula esklabu edo gizonik hain gaizki trataturik izan denik. Dibertitzeagatik sekulako belarrondoko eta palukadak jotzeaz gaiñera, bizarrak zuzitzen zizkiguten tiraka. Zeregin mortifikagarri horretan mutikoak eta gizonezkoen arteko astakirten eta alferrenak ziren jo eta ke zihardutenak. Batzutan garrasika eta biraoka, bestetan mehatxuka geziak bihotz ondoan jarririk.

Indiar haiekin bizitza hain lastimagarria eta penagarria izaki, ezkenekien bizirik noiz arte iraungo genuen. Eta situaziño deitoragarria denboraren poderioz hobetu beharrean, luze eta sekulako okertu egin zen Zafrako Gonzalo Palaciosen erruz.

Sexu kontuak betidanik izan dira arazo eta istiluen iturburu eta horretaz neronek badut esperientzia franko. Haragiaren plazerez gozatzeko orduan gizasemeok ez titugu ondorioak behar bezala neurtzen eta, arras itsuturik, instinturik baxuenak gidaturik, geure galbidetik abiatu ohi gara, inolako etekinik lortzeke. Eta lipar batzuren ez tutasuna ezustean zapore garratz eta mingots bihur daiteke.

Indiar haiek baiño gizon jeloskorragorik eztago munduan. Beraien emazte eta emakumeak geure begi bistatik ezkututzen saiatzen ziren maiz. Emakume auziengatik sekulako liskar eta kalapitak sortzen zituzten, elkarri kolpe eta makilakada bortitzak jotzen zizkietelarik. Harturiko haserraldiak denbora luzeaz zirauen, eta elkarrekin bizi ezinik, bakoitza —familia eta ondasunak bilduta— bere aldetik joaten zen, emakumeek beraiek bitartekotza eginik, berriz adiskidetu arte.

Egun batetan —geure zoritxarrerako— Gonzalo Palacios ez tiki larrua jotzen aurkitu zuten, eta neronek ez tikit bortxatuta ala adostasun osoz ziharduten —emakumeak beharturik izan zela zioen—, baiña gizon dohakabeak bertan ausardia ordaindu zuen, ez tutea geure erreguek ezertarako balio. Emakumea ere ez tzen zigorrik gabe geratu, goitik behera —sagu hortz zorrotzak erabiliz— gorputz osoa pitzatu baitzioten eskarmentu gisa. Lope de Valdiviesok eta biok lagunaren hilotz aurrean geurea ere jaso genuen, tentaziño berberean eror ez kintez.

Gorago aipatu dudanez, gertaera tamalgarri haren ondorioz, egoera jasangaitz bilakatu zitzaigun. Gau ilun batetan, Lope de Valdiviesok kristau bila Pánucorako bideari jarraitzeko erregutu zidan. Ni neu ideia burutik kentzen ahalegindu nintzen, aurrerago ez kenuela jende ezagunik aurkituko esanez, ez janaririk, ez eta gorputza bestitzeko larrurik ere; eta negua izaki, urtaro egokiagoa itxaroteko proposatu nion, baiña alferrik. Erabateko erabakia omen zen, eta neronek lagundu ez ik, gera nintekeela, berak gosez hiltzea nahiago zuela indiar basati eta madarikatu haiek akatuta baiño. Ezin izan nuen inola ere konbentzitu, eta malko begietan, elkar besarkatu eta zorte ona opatu ondoren, ihesari ekin zion atzera begiratu gabe. Hala ere, indiarrek susmo txarra hartu zuten eta gertatutakoaz konturatu ahala, atzetik joan zitzaizkion harrapatzeko asmotan; eta gezi batez besoa zeharkatu bazioten ere, alde egitea lortu zuen gauaren iluntasuna lagun.

Egun batzu beranduxeago, herrixkatiak gertu hilda aurkitu zuten, zeharo odolusturik. Berri triste horretaz jabetu bezain fite, handik alde egiteko garaia

heldua zela pentsatu nuen. Dagoeneko indiar haiek eztziren nitaz fido, eta gaiñera, eztzuten edozein aitzakiaz molestatu eta zirikatzeke aukerarik galtzen.

Beraiek bezain bihozgogor eta sentimendu gabeko gizonik eztut inoiz ezagutu. Mareames deitzen diete eta lapur lotsagabeak dira, aurrean ederki disimulatu arren, bueltatu orduko, beraien seme edo aitari ohosteko gauza izaki. Mozkorti ederragorik ezta inon aurkitu eta artearen antzeko zuhaitz baten hostoetatik ateratako edaria gogoz edaten dute. Lurrezko potetan sotoak erretzen dituzte, eta ura gaiñeratu eta bi aldiz irakin ondoren, ontzi batetara bota; eta bitsa gaiñaldean agertutakoan, ahalik eta beroen txurrut egiten dute, beilegi koloreko edaria besteei eskaintzen dieten bitartean. Hiru egunez eztute beste ezer ahoratzen, edaria izan ezik, egunero arroa t'erdia edanez. Edari horretaz gaiñera, keaz ere mozkortzen dira, daukaten guztia horren truke ematen dutelarik.

Haien artean deabrukeria bat ikusi dut; bi gizonezko elkarrekin ezkondurik. Andragixonak izaten dira, ziztro edo inpotenteak, emakumeak bezala jantzita, eta emakumearena egin arren, arku darabilte eta zama astunak garraiatzen dituzte. Horietariko anitz dago eta gaiñontzekoak baiño altuagoak eta sendoagoak dira.

Beste usuario eta ohiturak dituzte, baiña garrantzitsuenak eta printzipalenak kondatu ditut, aurrera segitzeko premia dut eta.

Hainbeste maltzurkeriaz eta gaiztakeriaz nazkaturik, luze eta sekulako Mareamesen konpainia higuigarria utzi egin nuen egurketara joandako batetan. Lehenengo egunetan kezkatuta ibili nintzen, berriro harrapatzeke beldurrez.

Gerrarako jendea da, maltzur eta ausarta, abilak oso beraien burua defendatzen, Flandesen edo Italian gerra garaian biziko bailiran. Etsaiak gauze hiltzen dituzte, traidoreki, eta gatibuekin ankerki portatzen dira. Armak erabiltzen inoiz ikusi eztudan jenderik trebeena da. Etsaien erasoaren zain daudenean, lo dautza arku eta geziak alboan dituztelarik. Etxeetatik sarritan, arrastaka ikusiak ez izateko, atera ohi dira zaindu eta ikustatzeko. Eta zerbait ikustekotan, denak armaturik amen batetan agertu, eta alde batetik bestera dabilta etsaiak ustez dauden lekuetara. Makurtuta eta narratzaka borrokatzen dute, eta geziak jaurtikitzen dituzten artean, saltoka eta batak besteekin mintzo dihardute, geziei txiri eginez. Hargatik beragatik, baleztak eta arkebuzak eztute ezertarako balio indiarrek mugitzen diren zelai zabaletan. Leku estu edo uretan eztago prolemarik, baiña gaiñontzekoetan menperatzeko hobe zaldiak erabiltzea, horiexek baitira indiarrek ikaratzen dituzten bakarrak. Indiarrekin gatazkatzeko prest dagoenak eztu beldurrik erakutsi behar, ez eta daukatenaren gutzia ere. Eta gerrak dirauen bitartean gaizki tratatu behar zaie, geure ahuleziaz edo nahikariaz ohartzekotan, mendekatzeko okasiñoa betiere aurkitzen dute eta.

Geure lainko urrikigarriak neure etsaiengandik babestu eta gorde ninduen. Pánucorako bidea hartu nuen kristauekin topatzeko esperantzaz, baiña laster lurralde ezezagun hartan norabidea galdurik, noraezean, nenbilen hotzak eta goseak amorratzen. Behin baiño gehiagotan, sugeak bezalaxe, larrutu egin nintzen eta haize eta eguzkiaren eraginez, bular eta bizkarrean zauri mingarriak sortzen zitzaizkidan.

Eztakit —jaun prestua— kristauen bila zenbat lekua korritu nituen, beste presunekin topo egin aurretik. Baiña denbora luze horretan neure burua galdutzat jo nuen, handik bizirik ateratzeko aspaldidanik azken itxaropen apurra joana baitzitzaidan. Ez nekien norantz abiatu. Alabaiña, ez nuen desesperatzeko astirik, Naturaren elementuen kontra borrokatzeko kemen eta indar guztiak behar nituen eta. Bildutako tunaz —pikuaren antzeko fruitu beltza— elikatzen nintzen, baiña gehienetan hiruzpalau egunez ezer ahoratzeke nengoen. Hotzaren kontra ez nuen beste babesik jaio bezain biluzik ibiltzea baiño. Egoera penagarri horretan, Jaun Salbatzaileak geure erruagatik isuritako odola eta jasandako arantze koroaren oiñazean pentsatzea besterik ez nuen behar kontsolamendua lortzeko, berarenarekin gonbaraturik, neure sufrimendua txikia baitzen. Hauxe gutxi balitz, alderdi haietan ehundaka milaka zeuden eltxoen erasoen aurka neure burua defendatu behar. Horretarako gorputza gernuaz igurtzen nuen, baiña eraginkortasun eskaseko erremedioa izanik, intsektu haginkaden ondorioz Sant Lazaroren gaixotasunak jota nintzela zirudien.

Egun goibel batetan tunak biltzen nengoelarik, handik hurbil indiar batzu begiztatu nituen. Haiengana joaz, mareamesen hizkuntzaz mintzatu nintzaien. Beraien hizkuntza ez bazen ere, —beste herri eta hizkuntzakoak ziren eta— elkarri ulertzeko ezkenuen inolako zailtasunik izan. Lurralde osoan hizkuntza antzekoa dute, ezberdintasun gutxikoa, eta darabiltenei "Primahaitu" esaten zaie, geure Espaiñian "Vascongados" esaten diguten bezala.

Indiarrek beraien herrixkaraño laguntzeko eskatu zidaten, gizon gaixo bat senda nezan. Ordu erdiren buruan ibai mehar ertzean kokaturiko herrixkara ailegatu ginen. Etxeak mugikorak ziren, lau uztai gaiñean zerriaz eraikita. Indiar haiek hiruzpalau egunetan behin lekuz aldatu ohi dira janari bila. Betiere ur bazterretan etxeak jartzen dituzte, eta beste tokirantz abiatu aurretik, egurraz eta uraz ondo hornitu, hurrengoan ez aurkitzeko beldurrez.

Berehala gaixoarengana eraman ninduten. Aspaldian, bizkar aldean, geziz zauritu zuten eta bihotz ondoan geraturiko gezi puntak min itzela ematen omen zion. Kontu haundiz haztatu nuen gezi punta erkainetan sentituz. Ganibeta trebeki erabiltzen, bularrean ebakidura sakona egin nion orein hezurrezko gezi punta atera ahal izateko. Kanporatu ahala zauria larruz estaltzen aritu nintzen odolustu ez zedin. Azkenik, odol jarioa gelditutakoan, beste indiarrek gezi punta eskatu zidaten, eta herri osoa gerturatu zen ikusteko; eta jarraian, beste lekuetara eraman zuten hango biztanleek mirariaren berri izan zezaten, eta pozarren ospatzeko dantzak eta festa egiten hasi ziren. Berria zabaldu zenean, zerutik etorrira eta lguzkiaren semea nintzela zioten, eta gai horretaz galdeturik, keiñuen bitartez zeruan lainkoa deitzen diogun gizon bat bizi dela anitzetan esan diet, zeru-lurren sortzailea; eta kristauok Aita prestu ohorezkotzat daukagula eta berak agindutakoa zintzoki betetzen dugula; eta bere eskutik gauza on guztiak datozkigula; eta beraiek ere horrelaxe eginik, zoriotsuagoak izango direla.

Esandakoa arretaz entzuten zuten, eta elkarri ongi ulertzeko hizkuntza egokia edo berbera izan bagenu, bertan kristau bihurtuko ziratekeen.

Hargatik beragatik —jaun dontsua— uste dut, jende prestu eta kristau adituek beraien hizkuntza ederki ikasiz gero, errazki kristau bihur ditzaketela. Eta Espaiñiako Erregek halaxe agintzea espero dut, Eliza Katoliko Sainduaren izenean herri fedegabe hauek bereganatzeko, Aita, Semea et Ispiritu Saindua

onartu nahi izan eztatuzten herriak deuseztatu zituen moduan. Baiña jende honi kristau bihurtzeko eta erregea obeditzeko ondo tratatu behar zaio eta ez besterik.

Sendakuntza arrakastatsuen ondorioz fisiko edo midikua izendatu ninduten, azterketarik edo agiririk exigitu gabe. Ordudanik Yeguazes izeneko indiar hauen artean iharduera honetan aritu naiz buru belarri. Orain arte ezagututakoen antzera, gezi jaurtikitzaille eta ehiztari iaio eta abilak dira. Korrikalari fin eta nekaezinak izaki, oreinei jarraitzen zaizkie nekatu erazi arte, bertan geziz hiltzeko edo, batzutan, bizirik harrapatzeko. Bestetan, Iparraldetik Florida kostaldeetaraiño taldeka datozen behi moduko animaliak ehizatzen dituzte. Neronek ez nuen sekula horrelako animaliarik ikusi. Espaiñako behien tamaiñukoak dira; nabarrak edo beltzak; adar motzak eta buru inguruan ile artiletsu eta luzekoak.

Haatik, noizbehinka gosete izugarriak gertatzen dira eta orduantxe armiarmaz edo xinaurriaz elikatzen dira, edo sugandilaz, edo sugeaz, edo dragoitxoaz, edo suge gorri pozoitsuaz, edo lurraz, edo egurraz, halaber orein gorotzaz ere. Jende alegera eta alaitsua da oso, eta gose izan arren, beraien festatan dantza egiten dihardute.

Gizonezkoek eztute zamarik garraiatzen, trabaillu horretaz emakumeak eta zaharrak arduratzen direlarik. Zaharrak estima gutxikoak dira, beraien sasoi iragana izateaz eta inolako probetxurik ez emateaz gain, hurrei mantenua kentzen dietela baitiote. Hauxe da, ostera, beraien seme-alabak gehien maite dituen jendea. Eta haietariko bat hiltzen bada, gurasoek, senideek eta, azken finean, herri osoak negar egiten dute. Eguna argitu aurretik, urtebetez, lantu eta negarrari ekiten diete. Eta defuntu guztiengatik horrelaxe dagite. Hildakoak lurperatzen dituzte, fisikoak ezik; fisikoa hiltzerakoan, erre egiten duten festa eta dantza artean; eta gero hezurak ehotzen dituzte hauts bihurtu arte, hileta egunean urez nahasturik edateko.

Yeguazesekin fisiko ihardun arren, —jaun leiala— ezta inola ere kristau dotrina eta bere irakaspenen kaltetan izan, aitzitik, haiei hurbiltzeko eta geure fedearen partaide egiteko modurik aproposena zelakoan. Iainkoak badaki zeregin edo betebeharrak honetan gogoz ihardun dudala, indiar dohakabe hauek bere loria eta miserikordiaren berri izan dezaten. Lege katoliko sainduaren oiñarriak jende sinesgabe eta basati honen artean zabaltzen saiatu naiz, Iainkoaren seme-alaba urrikarri hauen arimak Infernuko su garretan betirako erreko direla pentsatzeak pena ematen baitit. Jende honek eztu sektarik, ez eta idolorik ere. Belaunaldiz belaunaldi "Asgur" deitzen dioten Iainko sortzaile baten berri jaso omen dute, baiña neronek eztitut sekula otoitzik egiten ikusi. Salbea eta Agur Maria irakatsitako moduan errepikatzen dute eskuak zerurantz zuzendurik, bai eta aitarena egin ere. Hargatik beragatik, —jaun zintzoa— kristau bihurtutakoan, denbora gutxian herri ugari ere kristau litzateke, eta halaxe lurrak eta aberastasunak aise eskuratuko genituzke Espaiñaren mesedetan. Eta Iainkoak berebiziko zerbitzua errezibituko luke, eta kristau guztiok kontsolamendu eta plazera, lurralde basati hauetan Iainkoaren izena ezagutaraziko balitz. Eta geure fede sainduaz mintzatzen natzaie; eta Elizaz; eta kristauen prestutasun eta nobleziaz; halaber Hirurtasun Sainduarengan daukagun sinesmenaz ere. Eta Iainkoa munduan dagoen gauza ororen jabea dela esaten diet; eta berarengan sinesteko eta zerbitzatzeko, berak kristau zintzo eta prestuak hiltzeko orduan zerura daramatzala; eta hantxe ezta goserik, ez egaririk, ez hotzik, ez eta ezein beharrik ere; baiña makurrak eta

gaiztoak Infernuko sutara kondentzen dituela. Haatik, kristau bilakatuz gero, eztagoela inolako arriskurik. Eta orduan, indiar Yaguazesek kristau ondratu eta lainkoaren zerbitzari leialak izango direla diote. Erregeri buruz ere berba egin diet; eta nola Espainian bizi den; eta bere partez natorkiela; eta nola munduko printzerik boteretsuena den. Indiar Yaguazesek, ordea, eztute fisik sinesten, zerutik etorrira naizelakoan; eta erresuma horiek zeruan bide daudela, eta ez munduan; eta Erregea haundia eta boteretsua izan behar dela, horren urrundik eta zerutik haiengana beldurrik gabe bidaltzeko. Eta orduan, neronek baietz erantzuten diet, etorkizunean Erregek hona igorritako jendeari harrera ona egiteko eta daukaten denetarikoa emateko. Indiar hauexek zabalak eta bihotz onekoak izaki, eskatutako guztia atseginez ematen dute, eskaria mesede garrantzitsutzat harturik. Eta ez pentsa, —jaun ondratua— emanikoa balio urrikoa izatearren ematen dutenik. Aberastasunak ere berdin emango baitlituzkete. Beraien ondasunak edozein purtxileriaren truke eman ohi dituzte, baiña indarkeriaz kentzen saiatzekotan, ezkututako lituzkete zeharo aztoratu eta haserreturik.

Indiar hauexek zerbitzari fidel eta argiak lirakeela deritzot, irakatsitakoa berehalaxe errepikatzen dute eta. Baiña helburu hori lortu ahal izateko, alde zurretik geure hizkuntza, ohiturak eta fedearen sekretuak irakatsi beharko genizkieke.

Yaguazesen artean fisiko edo midiku aritu naizen bitartean, ez tut deusen eskasik izan, ez berotzekorik, ez jatekorik, ez eta gosete larrietan ere. Gaixoak sendatuz gero, daukaten aberastasun guztiak eta senideen artean bildutakoak midikuari ematen baitzaizkio ordainetan.

Neronek eztakit —jaun prestua— eritasunak sendatzeko fakultaterik daukadanentz, baiña oraindik ez tut buruturiko lanagatik inolako kexarik jaso. Aitzitik, neure fama eta ospea areagotu egin dira obratutakoaren berria indiarren artean hedatu orduko.

Indiar fisikoez darabilten sendatzeko erak ez tu kristauok erabilitakoen antzik. Gaixoaren gorputza eskuztatzen dute gaitza aurkitzeko, eta jarraian, minutako atal gaiñean putz egin edo, zenbait ebakidura eginda, inguruan xurgatu miña kanporatzeko. Neronek eria bedeinkatzen dut putz egin aurretik, eta gero Pater Noster edo Agur Maria errezatu; eta lainkoari osasuna bueltatzeko ahalik eta hobekien erregutzen diot. Eta oraindik ez tut gaixorik ikusi, osaturik dagoela ez tionik.

Sendapen miresgarri hauek lainkoaren handitasuna eta ontasunaren frogarik argienak dira, eta horregatik, kaptibitate honetatik bizirik ateratzeko berarengan konfidantza dut. Haatik, azkenaldi honetan daramadan zama astun honen eraginez, indarrak joaten zaizkidala sentitzen dut eta badirudi, lainkoak neure otoitz eta erreguak ez tituela entzuten. Eta jende kristaurekin berriz elkartzeko esperantza sendoa baldin banuen, sentituriko nekea nahikoa da itxaropena ahultzeko. Eta ez tiot hauxe aitzaki moduan, nork berak nola nagoen imajina baitezake. Baiña indiar basati eta sinesgabe hauen artean, eta Eliza Sainduaren Sakramentuetatik urrun hiltzeko beldur naiz. Hargatik beragatik, —jaun urrikarria— hemendik lehenbailehen ateratzeko zeure esku dagoen guztia egin dezazun apalki eta umilki eskatzen dizut. Pena ikaragarria baitlituzateke hogeita sei urteko gizon gaztea lurralde ezezagun honetan bakarrik eta abandonaturik hiltzen uztea.

Gutun hauxe indiarren bidez bidaltzen dizut; mirari handia litzateke zeure eskuetara helduko balitz.

Deo Gracias

Juan de Ajostia

Oharra: Indiar Yaguazesek Juan de Ajostiaren agindua bete, Galiza Berriko probintziako Sant Miguel —gaur egungo San Miguel el Alto, Xalisco— herrian bizi zen Diego de Basterretxeri gutuna eraman zioten. Haatik, hauxe ez zen inoiz bere eskuetara iritsi, Culiacán aldeko indiar matxinadak deuseztatzeko abiatua izanik, bertan hil baitzuten.

Gutuna —bi orein larrutan idatzita— denbora luzez bere etxean egon zen arras ahantzirik, beste agiri eta izkribu artean Xaliscoko Unibertsitateko artxiboetara eramana izan arte.

Xabier F. Bastarrika